

de I. Abdülhamid'in 1195'te (1781) inşa ettirdiği medresenin kitâbe metni Tevfik Efendi'ye aittir: "Binde bir ancak düşer Tevfik ana târîh-i tam / Ehl-i ilme medrese yaptırdı Şeh Abdülhamîd" (Kütükoğlu, s. 52). Yahyâ Tevfik Efendi'nin Fatih'te yaptırdığı medrese geniş bir avlu içinde on sekiz oda ve bir dershaneyi ihtiva etmektedir (*Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 336-337). Medresenin zengin bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Yahyâ Efendi'nin torunu Rumeli Kazaskeri İsmâil Efendi bütün kitaplarını 1824'te buraya vakfetmiştir (Erünsal, s. 284). Bu medrese 1918 Fatih yangınında yanmıştır (Kütükoğlu, s. 229-230). Bir süre Râgîb Paşa Kütüphanesi'nde muhafaza edilen kütüphane Cumhuriyet'ten sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789 (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 83, 162, 165, 183, 194, 251, 256, 277, 290, 296, 336-337, 359, 366, 368, 390, 421; *Devhatü'l-meşâ'ih*, s. 115-116; *Cevdet, Târih*, V, 111-112; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 563-564; *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 510-511; *Danışmend. Kronoloji*², V, 148; *Mübahat S. Kütükoğlu, XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 52, 229-230; *İsmâil E. Erünsal, Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 284.

MEHMET İPŞİRLİ

YAHYÂ b. YAHYÂ el-LEYSİ

(یحیی بن یحیی الليثي)

Ebû Muhammed Yahyâ b. Yahyâ b. Kesîr el-Leysi el-Masmûdî el-Kurtubî (ö. 234/849)

Mâlikî mezhebinin

Endülüs'te yayılmasını sağlayan fakih, *el-Muvatta'* râvisi.

150 (767) yılı civarında doğdu. Endülüs'ün fethi sırasında Fas'ın (Mağrib-i Ak-sâ) kuzeybatısındaki Tanca şehriden gelip Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşen Berberî asıllı Masmûde kabilesinden Ebû İsâ ailesine (Benî Ebû İsâ) mensuptur. Dedesi Kesîr b. Vislâs (Vislâsen), Târik b. Ziyâd'ın askerleri arasında İspanya'nın fethine katılmış ve Arap asıllı Kinâne kabilesinden Benî Leys'in mevlâsı olmuştur. Babası Yahyâ, Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu Abdurrahman b. Muâviye'nin hizmetinde bulunmuş, daha sonra Cezîretülhadrâ (Algeciras) ve Şezûne (Sidonia, Sedona) valiliği yapmıştır. Aileye adını veren Ebû İsâ künyesinin dedesine ya da babasına aidiyeti hususunda farklı rivayetler vardır.

Yahyâ, Emevî hânedanına yakın bir asker ve bürokrat ailesine mensup olmakla birlikte dinî ilimlere ilgi duydu ve Kurtuba'da İmam Mâlik'in öğrencisi Ziyâd Şebtûn'un derslerine katıldı. Ondan Mâlik'in *el-Muvatta'*ını dinledi, fikhî görüşlerini öğrendi ve kısa zamanda en gözde talebesi oldu. Ayrıca Mâlik'in ilk nesil Endülüs'lü talebelerinden Ebû Osman Saîd b. Ebû Hind ve Yahyâ b. Mudar el-Kaysî'ye de öğrencilik yaptı. Daha sonra hocası Şebtûn'un teşvikiyle, varlıklı ailesinden yardım almadan onun sağladığı malî destekle Doğu'ya ilim yolculuğuna çıktı. Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sa'd, İbnü'l-Kâsım, İbn Vehb, Abdullah b. Nâfi' es-Sâîğ ve Ebû Damre Enes b. İyâz'dan ders aldı. Bazı kaynaklarda hocaları arasında kıraat âlimi Nâfi' de (ö. 169/785) zikredilmekle birlikte (İbnü'l-Faradî, II, 898; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İntikâ*², s. 106; ayrıca bk. Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, III, 380) zaman bakımından bu mümkün değildir. Yahyâ'nın hangi tarihte Doğu'ya seyahat ettiği ve Mâlik ile ne zaman görüştüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. En geç 175 (791) yılında Mâlik ve Leys b. Sa'd'dan ders okumuş, daha sonra Endülüs'e dönüp buradan 179'da (795) ikinci bir yolculuğa çıkmış ve önce Mısır'a gidip İbnü'l-Kâsım ile görüşmüş, ardından Medine'ye gidip Mâlik'in cenazesine katılmış olmalıdır. Bu iki yolculuk arasında Endülüs'e döndüğünde (178/794) Endülüs Emîri I. Hişâm tarafından İspanya'nın kuzeyindeki Franklar üzerine gönderilen ve Erbüne'ye (Narbonne) kadar ilerleyen orduya katıldı. Bu arada babası vefat etti ve Doğu'ya ikinci yolculuğuna onun mirasından aldığı payı ile çıktı.

Doğu seyahatini tamamladıktan sonra Endülüs'e döndü ve Kurtuba'nın önde gelen fakihlerinden teşekkül eden, hem kadırlara görüş bildiren hem de yargı kararlarını denetleyen fetva meclisine üye oldu. Aynı zamanda Kurtuba Camii'nde ders vermeye başladı. Emîr I. Hakem'in yönetiminden rahatsızlık duyan muhalifler arasında yer alan Yahyâ, 189'da (805) hükümdarı devirmek amacıyla düzenlenen komplo girişiminde ya da 202 (818) tarihli Rabaz isyanında rol oynadığı için Kurtuba'yı gizlice terketmek zorunda kaldı. Zorlu ve tehlikeli bir yolculuğun ardından Emevî hâkimiyetinin zayıfladığı ve Kurtuba'dan kaçan muhaliflerin sığındığı Tuleytula'ya (Toledo) ulaştı. Muhammed b. Hâris el-Huşenî, onun burada fazla kalmadığını ve Emîr I. Hakem'in oğlu Abdurrahman'ın girişimiyle affedilip Kurtuba'ya döndüğünü

kaydeder (*Ah̄bârü'l-fukahâ*², s. 361). Kâdî İyâz'ın verdiği bilgiye göre ise Mâlik b. Enes'in öğrencisi olan Tuleytula müftüsü Saîd b. Abdûs el-Cüdey'in himayesine girmiş ve onun aracılığıyla emîr tarafından affedilmiştir (*Tertibü'l-medârik*, III, 113). Kurtuba'ya döndükten sonra Emîr I. Hakem'in ilgisine mazhar oldu; onun ardından tahta geçen ve ulemâ ile çok yakın ilişkiler kuran oğlu II. Abdurrahman'ın emirliği döneminde Kurtuba'da güçlü bir ilmi ve siyasi otorite kazandı. Kurtuba müftüsü İsâ b. Dînâr'ın vefatının (212/828) ardından onun yerine getirildi ve fetva meclisinde en yetkili isim haline geldi. Kendisine teklif edilen Kurtuba kadılığı görevini kabul etmemekle birlikte emîr üzerindeki etkisi sayesinde kadıların tayin, azil ve denetimlerinde mutlak söz sahibiydi. Kurtuba'da onun görüşleri ve kararları tartışılmazdı. Artık fakihler arasında ve yargı çevrelerinde "Yahyâ'nın ekibi"nden (silsiletü Yahyâ) söz edilmeye başlanmış (Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ah̄bârü'l-fukahâ*², s. 364), hatta onlar için "şer ekibi" (es-silsiletü's-sû) nitelemesi de yapılmıştır (Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Kudâtü Kurtuba*, s. 123). Fakat zamanla Yahyâ'nın bu gücünden rahatsız olan Emîr II. Abdurrahman, Kurtuba Kadısı Yahyâ b. Ma'mer el-Elhânî'nin de etkisiyle, onun fetva ve yargı kurumlarındaki nüfuzunu kırmak amacıyla İşbiliyeli Mâlikî fakihî İbn Habîb es-Sülemî'yi Kurtuba'ya çağırıp fetva meclisine dahil etti. İbn Habîb, Yahyâ'nın fetvalarına genellikle muhalefet etse de onun yargı üzerindeki otoritesini fazla etkileyemedi. 234 yılı Cemâziyelâhir veya Receb ayında (Ocak veya Şubat 849) vefat eden Yahyâ b. Yahyâ'nın cenazesi daha sonra pek çok âlimin defnedildiği Benî Abbas Kabristanı'nda toprağa verildi. Başta oğlu Ubeydullah ve diğer oğlu Yahyâ'nın torunu Ebû İsâ Yahyâ b. Abdullah el-Ley-sî olmak üzere, Yahyâ b. Yahyâ'dan sonraki birkaç nesil boyunca Ebû İsâ ailesi Kurtuba'nın ilim hayatında ve yargı teşkilâtında etkili olmaya devam etmiştir.

Kaynaklarda Mâlik b. Enes'in fikhini Endülüs'e getiren kişi olarak Yahyâ'nın hocası Şebtûn, İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşlerini Endülüs'te meşhur eden kişi olarak da İsâ b. Dînâr zikredilmekle birlikte Mâlikî mezhebinin Endülüs'te hızla yayılması ve resmî mezhep haline gelmesi sürecinde Yahyâ b. Yahyâ'nın fetva ve yargı alanındaki otoritesi daha etkin bir rol oynamıştır. İbn Hazm, Yahyâ'nın bu süreçteki rolünü Ebû Yûsuf'un Hanefî mezhebinin yayılması sürecindeki rolüne benzetir

YAHYÂ b. YAHYÂ el-LEYSÎ

(*el-İhkâm*, I, 576). Zehebî'nin naklettiğine göre bu otoritesi sebebiyle Yahyâ'nın öğrencileri hızla artmış, bu da mezhebin yayılmasını doğrudan etkilemiştir (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 524). Yahyâ'nın çok sayıdaki öğrencileri arasında oğlu Ubeydullah, Muhammed b. Ahmed el-Utbî, Yahyâ b. İbrâhim (İbn Müzeyn), Asbağ b. Halîl, Megâmî, İbrâhim b. Muhammed b. Bâz, Ebû Vehb Abdü'lâ b. Vehb, Abdullah b. Muhammed b. Hâlid b. Mertiniî gibi Mâlikî fakihlerinin yanı sıra İbn Vaddâh ve Bakî b. Mahled gibi muhaddis-fakihler de vardır.

İbn Abdülber, Yahyâ'nın şöhretinde ve mezhebin yayılmasında onun *el-Muvaṭṭa'*ı rivayet etmesinin tesirine vurgu yapar (Kādî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, III, 381). *el-Muvaṭṭa'*, İmam Mâlik'in sağlığında Yahyâ'nın hocası Şebtûn ve Gâzî b. Kays tarafından Kurtuba'da rivayet edilmekle birlikte Mâlik'ten *el-Muvaṭṭa'*ı dinleyip rivayet eden son Endülüslü âlim Yahyâ b. Yahyâ'dır. Yahyâ'nın otoritesine paralel olarak *el-Muvaṭṭa'* rivayeti de büyük ilgi görmüş, önce Endülüs ve Kuzey Afrika'da, ardından bütün İslâm dünyasında en meşhur rivayet haline gelmiş, hatta *el-Muvaṭṭa'* denildiğinde genellikle Yahyâ'nın rivayeti anlaşılır olmuştur. Doğru'da *Kütüb-i Sitte* ve diğer meşhur hadis derlemelerinin tasnif edildiği dönemde başta Ka'nebi olmak üzere Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî et-Temîmî, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Kureşî ve Ebû Mus'ab ez-Zührî gibi Mâlik'in muhaddis öğrencilerinin *el-Muvaṭṭa'* rivayetleri tercih edilirken Süyûtî'nin döneminde (X./XVI. yüzyıl) en meşhur rivayet Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetidir (*Tenvîrü'l-havâlik*, s. 9-12). Onun *el-Muvaṭṭa'* rivayetini sonraki nesillere aktaran meşhur râvileri ise oğlu Ubeydullah ile İbn Vaddâh'tır. Hatta Yahyâ'nın *el-Muvaṭṭa'* rivayetindeki pek çok hatanın (vehim ve tashîf) İbn Vaddâh tarafından düzeltilerek nakledildiği söylenmiş, Muhammed b. Hâris el-Huşenî tamamı isnadla ilgili bu hataları eserinde nakletmiştir (*Aḥbârü'l-fukahâ*, s. 348-358; Kādî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, III, 381). Öte yandan Yahyâ hadis ilminin ve hadisçiliğin Endülüs'te zayıf olduğu bir dönemde yaşamış ve kendisinin de bu alanda yetersizliğinden söz edilmiştir (İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İhtikâ*, s. 109; Zehebî, X, 523). Ancak İbn Abdülber en-Nemerî, içerdiği rivayet hatalarına rağmen Yahyâ b. Yahyâ rivayetinin diğer *el-Muvaṭṭa'* rivayetlerinden daha üstün olduğunu kaydeder (*et-Temhîd*, VII, 102-103; ayrıca bk. İbn Hacer, XI, 301). Yahyâ'nın rivayetiyle ilgili bir başka husus

da "Kitâbü'l-İ'tikâf" bölümünün büyük bir kısmını Mâlik'ten dinleyemediği ya da şüpheye düştüğü için hocası Şebtûn'dan rivayet etmiş olmasıdır. Ayrıca diğer *el-Muvaṭṭa'* nüshalarında olup da Yahyâ'nın nüshasında bulunmayan altmış dört rivayet İbn Abdülber en-Nemerî tarafından derlenmiştir.

Yahyâ b. Yahyâ'nın Endülüs ilim hayatına katkısı *el-Muvaṭṭa'* rivayetiyle sınırlı değildir. Hem İmam Mâlik'in hem onun Medineli ve Mısırlı öğrencilerinin, özellikle de İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşlerinin Endülüs'te fetva ve yargı alanında belirleyici duruma gelmesinde Yahyâ'nın önemli rolü vardır. Kurtuba'da Şebtûn'dan fıkıh eğitimi almakla birlikte Yahyâ'nın asıl fıkıh hocaları İbnü'l-Kâsım yanında İbn Vehb, Eşheb ve Abdullah b. Nâfi' gibi Mâlik'in Mısırlı ve Medineli öğrencileridir. Mâlik'in İbnü'l-Kâsım tarafından derlenen fikhî görüş ve fetvalarını (*Semâ'u İbni'l-Kâsım min Mâlik*) Kurtuba'ya getirip öğrencilerine okutan Yahyâ, aynı zamanda kendisi de İbnü'l-Kâsım'ın derslerinde tuttuğu notlara dayanarak Mâlik'in ve İbnü'l-Kâsım'ın görüşlerini içeren bir mesâil derlemesi oluşturmuştur. Başta oğlu Ubeydullah olmak üzere öğrencileri tarafından rivayet edilen ve *Semâ'u Yahyâ b. Yahyâ (min İbni'l-Kâsım)* yahut on kitap ihtiva ettiği için *'Aşratü Yahyâ b. Yahyâ* adıyla anılan bu derlemenin en azından VII. (XIII.) yüzyıla kadar Endülüs'te ve Mağrib'de okutulduğu anlaşılmaktadır (İbn Hayr, s. 312; İbnü'l-Ebbâr, I, 306). Ayrıca Yahyâ'nın öğrencisi Muhammed b. Ahmed el-Utbî'nin Mâlikî mezhebinin ilk yazılı kaynakları durumundaki mesâil derlemelerini bir araya getirdiği eseri *el-'Utbiyye (el-Müstahrece)* içerisinde yer alan *Semâ'u Yahyâ b. Yahyâ*, İbn Rüşd el-Cedd'in *el-'Utbiyye*'nin şerhi niteliğindeki eseri *el-Beyân ve't-tahşil* vasıtasıyla bugüne ulaşmıştır. Yahyâ b. Yahyâ bunların yanı sıra İbn Vehb'in *el-Muvaṭṭa'*ı ve *el-Câmi'ini*, Leys b. Sa'd'ın hadislerini içeren (muhtemelen fikhî görüşleriyle birlikte) bir derlemeyi ve Mâlik'in Medineli öğrencisi Abdullah b. Nâfi' es-Sâiğ'in *el-Muvaṭṭa'*daki bazı meselelere dair açıklamalarını içeren *Tefsîrü'l-Muvaṭṭa'*ı da öğrencilerine okutmuş ve bu eserler özellikle oğlu Ubeydullah tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır. İmam Mâlik'in muhtemelen ölüm döşeginde iken öğrencilerine yaptığı vasiyet de (*Vasıyyetü'l-İmâm Mâlik b. Enes [Vasıyyetü Yahyâ b. Yahyâ] li-talebeti'l-'ilm)* Yahyâ b. Yahyâ'dan rivayet edilmiştir (Kādî İyâz, *el-Gunye*, s. 120).

Mâlikî mezhebinin gelişmesine yaptığı katkı ve Endülüs'teki otoritesi dikkate alındığında Yahyâ b. Yahyâ ile Kayrevanlı çağdaşı Sahnûn arasında bir benzerlik kurulabilir. Her ikisinin de etkileri kendi dönemleri ve bölgeleriyle sınırlı kalmamış, Yahyâ'nın *el-Muvaṭṭa'*ı rivayetiyle Sahnûn'un Mâlikî ve İbnü'l-Kâsım'ın fikhî görüşlerini derlediği *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* Mâlikî mezhebinin iki temel kaynağı olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Görüşüklerine dair bir bilgiye rastlanmasa da Yahyâ'nın Endülüs'teki otoritesinin Sahnûn tarafından kabul edildiğine dair bir rivayet bulunmaktadır (Kādî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, IV, 112). Endülüslü çağdaşı İbn Habîb ise Yahyâ'nın gölgesinde kalmış olmakla birlikte *el-Vâzîha* adlı eseriyle Mâlikî fıkıh literatüründe önemli bir yer edinmiştir.

Fıkıh anlayışı ve fetvaları büyük ölçüde İmam Mâlik'e ve öğrencisi İbnü'l-Kâsım'a dayanmakla birlikte Yahyâ b. Yahyâ bazı fikhî meselelerde hocası Leys b. Sa'd'ın görüşlerini tercih etmiştir. Mâlik'in görüşüne muhalif olmasına rağmen Endülüs Mâlikîleri'nin yaygın biçimde benimsediği bu görüşler şunlardır: Sabah namazı dahil hiçbir namazda Kunut duası okunmaz; mahkemede tek şahit ve yeminle yetinilemez (iki erkek şahit ya da bir erkek iki kadın şahit şarttır); toprak kendi ürünü karşılığında kiraya verilebilir. Yahyâ'nın, eşler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesini Mâlik'in mezhebine uygun şekilde aile içinden hakemlere değil yörenin herkesçe tanınan güvenilir şahsiyetlerine (dâr-ı emîn) havale etmesiyle ilgili görüşü diğer üç meselenin aksine kabul görmemiş, yalnızca oğlu Ubeydullah ve kendi soyundan gelen diğer bazı kadılar tarafından sürdürülmüştür. Emîr II. Abdurrahman'ın oruçlu iken bir câriyesiyle cinsel ilişkide bulunması üzerine Yahyâ'nın verdiği kefâret fetvası (iki ay oruç tutma) Mâlikî ve öğrencilerinin meşhur görüşlerine muhalif olup Mâlikî mezhebi kaynaklarında şâz bir görüş olarak nakledilmekte ise de Karâfî tarafından değerlendirilmiştir (Hattâb, II, 435; Muhammed İliş, I, 404).

BİBLİYOGRAFYA :

Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1417/1997, neşredenin girişi, s. 8; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ḳudâtü Ḳurtuba* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, s. 16-17, 84-86, 91-92, 106-107, 112-119, 122-123; a.mlf., *Aḥbârü'l-fukahâ ve'l-muḥaddişin* (nşr. M. L. Ávila – L. Molina), Madrid 1992, s. 316, 347-370; İbnü'l-Kütyye, *Târîhu iftâhî'l-Endelüs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1402/

1982, s. 68, 75; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, I, 62-63, 289; I, 190, 897-900, 910, 920; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Kahire, ts. (Dârü'l-hadîs), I, 576; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî – M. Abdülkebir el-Bekrî), Mağrib 1387/1967, I, 10-11; VII, 102-103; a.m.f., *el-İntikâ'â* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Beyrut 1417/1997, s. 57, 105-109; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 157; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, II, 609-612, 631; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fi şerhi Muvatta'i Mâlik* (nşr. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî – Âişe bint Hüseyin es-Süleymânî), Beyrut 1428/2007, neşredilenin girişini, I, 141-174; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Tavît et-Tancî v.dğr.), Rabat 1403/1983, III, 113, 121, 126-127, 130, 168, 379-394; IV, 106, 112, 117, 123, 131, 145-149, 246-247; VI, 96-110; a.m.f., *el-Gunye* (nşr. Mâhir Züheyr Cerrâr), Beyrut 1402/1982, s. 98, 120; İbn Hayr, *Fehrese* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – Mahmûd Beşşâr Avvâd), Tunus 2009, s. 312; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilê* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs), Beyrut 1415/1995, I, 306; II, 191; IV, 142; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 143-146; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 70-71, 77, 80; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 371, 519-525; XVI, 268; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, III, 386; IV, 373; ayrıca bk. nesredeninin girişi, I, 7; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 352-353; İbn Nâsirüddin, *Tavzihu'l-Müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, VII, 373-376; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 300-301; Süyûtî, *Tenvirü'l-havâlik*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), s. 9-12; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Kahire 1331, II, 435; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 9-12, 149; Muhammed İliş, *Şerhu Minehi'l-celil 'alâ Muhtaşarı'l-Halil*, Kahire 1294, I, 404; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 63-64; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstefta'e*, s. 13-14; M. Zeke-riyyâ Kandehevî, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik*, Beyrut 1410/1989, I, 41-42; M. Fierro, "El Alfaqui Berêber Yahyâ b. Yahyâ al-Laytî (m. 234/848), El Inteligente de Al-Andalus", *Biografias y Género Biográfico en el-occidente islâmico* (ed. M. L. Ávila – M. Marin), Madrid 1997, s. 269-344; a.m.f., "Yahyâ b. Yahyâ al-Laytî", *EP* (İng.), XI, 248-249; Kâsım Ali Sa'd, *Cemheretü terâcimi'l-fukahâ'i'l-Mâlikîyye*, Dübey 1423/2002, I, 530; III, 1370-1372; Necmeddin el-Hin-tâti, *el-Mezhebu'l-Mâlikî bi'l-garbi'l-İslâmî*, Tunus 2004, s. 40-41; Ali Hakan Çavuşoğlu, "Endülüs'te Re'y-Hadis Mücadelesi", *İslâmiyât*, VII/3, Ankara 2004, s. 60-61.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

YAHYÂ b. YAHYÂ el-MİNKARÎ

(يحيى بن يحيى المنكاري)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Yahyâ
b. Bekr (Bükeyr) et-Temîmî
el-Minkarî en-Nisâbü'rî
(ö. 226/840)

Horasanlı hadis hâfızı.

142 (759) yılında Nişâbur'da doğdu. Aslen Benî Temîm'e mensuptur. Benî Minkar'ın veya Benî Hanzale'nin mevlâsı olarak da zikredilmektedir. Hicaz, Mısır, Şam,

Yemen ve Irak'a seyahatler yaptı. Mu'temir b. Süleyman, Ziyâd b. Meymûn, Yezîd b. Mikdâm b. Şüreyh, Kesîr b. Süleym ed-Dabbî gibi tâbîlere ulaştı; ancak Mu'temir b. Süleyman dışındakiler zayıf kabul edildiği için onlardan işittiği hadisleri rivayet etmedi. Derslerine düzenli devam ettiği ilk hocası Hafs b. Abdurrahman'ın meclisine 161'de (777) katıldı. Diğer hocaları arasında Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, İsrâil b. Yûnus es-Sebî, Nadr b. Şümeyl, Süleyman b. Bilâl, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Süfyân b. Uyeyne gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Târîhu Nisâbü'r*'de beş tabakaya ayırdığı söylenen Yahyâ'nın talebeleri arasında Buhârî, ilk semâını kendisinden yapan Müslim (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 558), İshak b. Râhûye, Humeyd b. Zencûye, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ahmed b. Seyyâr, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli ve oğlu Yahyâ b. Muhammed, Hamdân es-Sülemî, Muhammed b. Eslem, Muhammed b. Amr el-Cereşi, Ca'fer b. Muhammed et-Türk, Muhammed b. Abdüsselâm b. Beşşâr, İbrâhîm b. Ali ez-Zühli, Dâvûd b. Hüseyin el-Beyhakî, Ali b. Hüseyin es-Saffâr yer almaktadır (İbnü'l-Cevzî, XI, 115-116). Hammâd b. Zeyd'in kitaplarını görebilen tek öğrencisi olan (Mizzî, XXXII, 35), Mâlik b. Enes'in ashabının orta tabakasından ve fakihlerinden sayılan Yahyâ *el-Muvaftâ'* Mâlik'e bizzat okudu. Ahmed b. Hanbel'e göre onun Mâlik'e kiraati başkalarının aynı hocadan semâ yoluyla aldıkları rivayetlerden üstündür. Yahyâ el-Minkarî, *el-Muvaftâ'* dersleri bittikten sonra tavırları itibarıyla sahâbe ve tâbîine benzetilen Mâlik'i kendisine örnek almak ve muhtemelen onun diğer derslerine de katılmak için bir süre daha Medine'de kaldı. 226 yılının Safer ayında (840 Aralık) Nişâbur'da vefat eden Yahyâ'nın cenazesine 100.000 kişinin katıldığı zikredilmektedir. Yahyâ el-Minkarî'nin damadı "Türk" lakaplı Muhammed b. Eflah olup kızı tarafından soyu en azından VI. (XII.) yüzyıla kadar sürmüştür (Sem'ânî, *et-Tahbir*, I, 193).

Yahyâ b. Yahyâ hakkında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli, Muhammed b. Eslem, İshak b. İbrâhîm gibi âlimler övgü ifadeleri kullanmıştır. Onu Horasan'da Abdullah b. Mübârek'ten sonraki en büyük âlim sayan, mihne dönemindeki tavrını takdirle anan, kendisiyle görüşmeyi arzu ettiği halde fırsat bulamayan Ahmed b. Hanbel, Yahyâ'nın farklı rivayet ettiğini duyduğu bir hadisi, "Onun muhalefet ettiği hadiste ha-

yır yoktur" diyerek defterinden çıkarmıştır (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 514-515). Duyduğu her şeyi rivayet etmemesi ve rivayette çok ihtiyatlı davranması onun dikkat çeken vasıflarındandır. Şüpheye düştüğü hadisleri gençliğinde mürsel olarak rivayet ederken olgunluk yıllarında herhangi bir değerlendirmeye yapmadan onları terketmiş, yaşlılık döneminde ise kitâbindan tamamen çıkarmıştır. Bu sebeple kendisine "şekkâk" (çok şüphe eden) lakabı verilmiş, "İki yıl daha yaşasaydı rivayet edeceği hiçbir hadis kalmayacaktı" denilmiştir (İbn Ebû Hâtim, IX, 197; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 515). Ancak onun şüpheciliği hadisçiliğine zarar verecek türden değildir ve ihtiyat gereğidir. Horasan Valisi Abdullah b. Tâhir'in, "Yahyâ'nın şüphesi bizim nazarımızda yakını bilgi sayılır" demesi (İbn Hacer el-Askalânî, VI, 184), kendisinden 20.000 civarında hadis rivayet edilmesi (İbn Abdülhâdî, II, 60), VIII. yüzyılda ona ait büyük bir hadis cüzünün varlığını bilinmesi (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 463) gibi hususlar hadislerinin iyi muhafaza edildiğini ve ihtiyatının gerekli olmadığını göstermektedir. Yahyâ'nın bazı rivayetlerinin "Horasan'ın gülünün (Yahyâ) Irak'ın gülünden (Yezîd b. Zürey') rivayeti" şeklinde özel ilgiyle karşılanması da muhaddisler nazarındaki yerini ortaya koymaktadır (Mizzî, XXXII, 35; İbn Hacer el-Askalânî, VI, 183, 498). Hadis ricâli konusunda da Horasan'da görüşüne başvuru alan âlimlerden olan Yahyâ'nın Basra'da Abdurrahman b. Mehdî'den öğrendiği ricâl bilgisini bir deftere kaydettiği belirtilmektedir (İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, I, 51).

Hz. Peygamber'in sünnetini yaşatan meşâyihten, aynı zamanda Horasan'ın üç fakihinden biri sayılan Yahyâ'nın Abbâsî Halifesi Me'mûn ile Mâlik'in dersinde yaptıkları söylenen bazı konuşmalara dair rivayetler Me'mûn'un Mâlik'in dersine hiç katılmadığı gerekçesiyle doğru sayılmamıştır (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 461). Me'mûn'un halifeliliği döneminde Nişâbur kadılığını kabul etmeyen ve halku'l-Kur'ân düşüncesini benimseyenlerin kâfir olduğunu söyleyen Yahyâ'nın bu tavrını Ahmed b. Hanbel övmüştür. İnsanı dinden uzaklaştıracağı gerekçesiyle *Kelîle ve Dimne* gibi bazı tercümelemler, sahâbileri zemmetmeye yol açacağı gerekçesiyle de aşırı Şii temayülleriyle tanınan Nasr b. Müzâhim'e ait *Kitâbü Vaq'ati Şiffin* gibi eserlerin okunmasına karşı çıkması (a.g.e., s. 463) onun Mu'tezile, Şia vb. firkalar hakkındaki tavrını göstermektedir.